

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:504.4:556.166(497.4)"1923/1926"

Prejeto: 5. 11. 2024

Stoletne vode in druge naravne nesreče v obdobju 1923–1926 v gradivu Arhiva Republike Slovenije

OLGA PIVK

višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Poljanska cesta 40, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: olga.pivk@gov.si

Izvleček

Prispevek je nastal na podlagi gradiva gozdarskih fondov in pripoveduje o katastrofalnih poplavah predvsem na področju Velikega županstva ljubljanske oblasti v času med letoma 1923 in 1926. Predstavljena so tudi prizadevanja Komisije za zgraditev hudournikov, da bi z reguliranjem hudourniških voda in s pravilnim pogozdovanjem zmanjšali uničevalno silo, ki jo ti vodotoki ob primernih okoliščinah lahko razvijejo. S tem v zvezi je pomembna tudi vloga odborov za propagando gozdarstva, ki ji je namenjen zadnji del članka.

Abstract

**CENTENNIAL FLOODS AND OTHER NATURAL DISASTERS IN THE PERIOD
1923–1926 IN THE RECORDS OF THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC
OF SLOVENIA**

Based on documents from forestry fonds, the article describes devastating floods that occurred, particularly in the District of Ljubljana between 1923 and 1926. The article also presents the efforts of the Commission for Protective Dams Against Torrent Floods, established in order to lessen the catastrophic force that these watercourses can produce under the right conditions. This is done by regulating torrential waters and ensuring correct afforestation. The final section of the article is devoted to the Committees for Forestry Propaganda and their significant role in this regard.

Ključne besede:

Poplave,
hudourniki,
vetrolomi,
pogozdovanje,
komisija za
zgraditev
hudournikov,
banovinski odbor
za propagando
gozdarstva

Key-words:

floods, torrents,
windbreaks,
afforestation,
Commission for
Protective Dams
Against Torrent
Floods, Provincial
Committee for
Forestry
Propaganda

Voda je velika dobrina, neobhodno potrebna za življenje, vendar lahko njena moč življenja tudi vzame. Tega so se zavedali že v stari Avstriji in zato so leta 1884 pri kmetijskem ministrstvu ustanovili oddelek za zagraditev hudournikov. Slednji v primernih okoliščinah lahko hitro razvijejo razdiralno silo, ki se ji nič ne more zoperstaviti. Za začetek je odšlo na izobraževanje v Francijo šest gozdarskih tehnikov, kjer so se učili pravilnega umirjanja in regulacije hudourniških voda. Oddelek je imel podrejene tri sekcije in Kranjska je do leta 1912 spadala pod Beljak. Tega leta je začela v Ljubljani delovati samostojna služba, ki je zaposlovala tri inženirje in dva pomočnika. Tudi v novi državi Srbov, Hrvatov in Slovencev ter kasneje v Kraljevini Jugoslaviji je ta odsek deloval še naprej, nekaj časa kot del gozdarskega odseka in od leta 1931 kot poseben oddelek. Načrtov za delo je bilo veliko, vendar zaradi pomanjkanja denarja marsičesa niso uresničili.¹

Da je urejanje hudournikov nujno, se je pokazalo predvsem v letih 1923–1926, ko je več hudih poplav opustošilo velike predele ljubljanske oblasti in poleg ogromne materialne škode zahtevalo tudi več življenj.

November 1923

Povodenj konec novembra 1923 je bila kot uvod v katastrofe, ki so se dogajale v naslednjih letih. Ujme, ki so nastajale v ljubljanskem in kamniškem okraju, niso povzročile kakšnih hudih poškodb cest, vendar je neobičajno visoko zalilo vasi Črna vas in Lipe na ljubljanskem barju, kjer je bilo kakšnih 60 hiš. Ljudje so se obrnili po pomoč na orožnike, ki so zasegli tovorni čoln vrhniškega podjetnika in z njim reševali predvsem živino, ki so jo prestavili v višje ležeče predele. Tudi ljudje so se umaknili s pomočjo čolnov in improviziranih splavov, medtem ko je bilo premoženje uničeno, razen če jim je kaj uspelo spraviti na podstrešje. Odnoslo je pet mostov med Lipami in Podpečjo. Do poplav je prišlo, ker je najprej zapadlo veliko snega, ki je lomil drevje po gozdovih, potem je sledila odjuga z močnimi nalivi. Bregove so prestopili Ljubljana, Sava od Medvod naprej in stranski dotoki Gradaščice, Kamniške Bistrice in Iške. Področje ljubljanskega barja ter dolina med Zalogo in Lazami se je spremenilo v dve veliki jezeri.²

V okolici Zaloga je zavladala panika in okrajni glavar Ljubljane okolice je zaprosil za pomoč vojsko. Ta se je hitro odzvala, a ko so ugotovili, da vendarle ni tako hudo, je bil izdan odlok, da se vojske brez resne potrebe v prihodnje ne zahteva. Ljudje in živina so bili rešeni, čeprav je bilo treba včasih precej časa čakati na pomoč. Tako so poročali, da je živina pri mlinarju v bližini sotočja Ljubljane in Save dva dni stala v globoki vodi, da so jo rešili. Presenetilo je tudi porodnico, ki se ni hotela umakniti in kasneje niso mogli priti do nje. Na srečo je voda nehala naraščati in se je vse srečno končalo.

Poplave z 8. na 9. avgust 1924

V tej noči so nevihte povzročile besnenje vode, ki je po štirih glavnih dolinah, ki se spuščajo iz Grmade in Tošča na jugozahodni strani proti Polhovemu Gradcu, na severu proti Škofji Loki, na severovzhodu proti Sori in na jugovzhodu proti Dvoru oziroma Gradaščici, rušila vse pod sabo. Razdejanje je bilo strašno. Doline je prekrila debela plast kamenja, podrtega drevja, odnesenega lesa, grušča, peska in blata. Od cest in potov ni bilo več sledu, potoki so zarezali nove

¹ Šivic: Razvoj in organizacija gozdarske službe, str. 57–60.

² SI AS 133, šk. 352.

struge. V deročih vodah, podrlih in odplavljenih hišah je izgubilo življenje 18 ljudi. Kot je pri takih hudih dogodkih običajno, so se med ljudmi začele širiti zgodbe o neznanih silah, ki so bile vpletene v katastrofo, vendar »gre za popolnoma naravni pojav«, je v poročilu izpostavila ogledna komisija.³

Občina Škofja Loka

Plazovi so se udrli od Osolnika, preko Tošča in Sv. Ožbolta, na področju več kot 30 ha, in vsa ta mešanica zemlje, dreves, korenin in kamenja je pridrvela z vodo v Hrastniško grapo v občini Zminec ter jo zasula prek in prek na 60 ha. Na občinski poti je odneslo devet lesenih mostov in več hiš.⁴

Najprej je lavina zajela Fojkarjev mlin, Sv. Ožbolt hišna št. 15, kjer je bivala najemniška družina Jankovič. Očeta ni bilo doma, otroci so že spali, ko so plazovi zagrnili hišo in jo odnesli skupaj s štirimi otroki. Le materi in eni hčeri se je uspelo rešiti. Odnoslo je tudi vso živino, orodje, obleko in živež.

Nato je zadelo hišo in žago Sv. Ožbolt št. 35 ter jo deloma zasulo, medtem ko je dva hleva in lopo odneslo s seboj. Na žagi je pobralo šest vozov, slamoreznic, 30 kubikov desk, 25 kubikov hlodov, drva, seno, omare z obleko, posteljo, kuhinjsko opremo z živežem, konja, prašiča in kokoši.

Naslednja žrtev je bil Jakob Fojkar od Sv. Ožbolta št. 18, ki je skupaj s pastirjem, z dvema konjema in vozom vedril pri svoji žagi na poti domov iz Škofje Loke. Vse skupaj je zajelo in odplaknilo neurje.

Ogromna masa se je valila naprej na bajto, v kateri je bival z družino najemnik iz Sv. Barbare št. 86. Počivali so že, ko se je začel premikati hlev. Gospodar je v temi poskusil reševati živino in pri tem izgubil življenje. Njegove hčere so se skupaj s kravo rešile, medtem ko je vol pobegnil in so ga kasneje našli živega.

Na posestvo Sv. Barbara št. 28 je vdrl potok Lipnik in odtrgal vrata v hiši, odnesel drvarnico, kozolec, sušilnico, drva, sadno drevje in orodje.

Gostaču pri Sv. Barbari št. 3 je neurje odneslo hišo in mlin, dva voza, sani, orodje, hlode, deske, drva ter poljske pridelke, uničilo živila, obleko in pohištvo. Pri Sv. Barbari št. 9 se je materi in hčerki uspelo rešiti, vendar je podrlo hišo, odplaknilo žago, lopo, svinjak, pohištvo, drva, lubje in denar. Gostač v bajti Marjane Lavtar se je rešil na podstrežje bajte. V hiši Dobrave št. 2 je spala družina Pavla Kristana, ki ga v času neurja ni bilo doma. Med tem, ko je mati skočila na prag gledat, kaj se dogaja zunaj, je odtrgalo del bajte, kjer sta spala dva otroka.

Lesnemu industrialcu Hriberniku v Puštalju št. 56 je voda odnesla jez in obrežni zid, dve žagi venecijanki, električni motor za pogon žage, en vagon desk, hlode, deske, žamanje, šest vozov, orodje, živila ter obleko vse družine in hlapcev. Potem je podrlo vaški most pri hiši in 36 m dolgo streho, ki je pokrivala žago in lopo, poškodovalo turbino ter zasulo travnike in njive.

Voda je zahtevala več žrtev tudi v občini Medvode, kjer iz Velikega Babnika pridrvel hudournik Beli potok in najprej zasul več kot 5 m globoko strugo, nakar je začel valiti velike skale v Ločnico. Vse to je zadelo hišo Marije Alič, jo podrlo in odplaknilo skupaj s petimi otroki, ki so bili v njej. V podrtem hlevu sta poginila krava in konj. Pri sosedih je utonil hlapec, voda je zrušila kozolec, v odvodni kanal pri žagi nagrnila vse polno drevja iz zgornjega dela doline in odnesla s seboj deske in hlode.⁵

Številni so izgubili vse svoje premoženje, a so si rešili življenje z umikom v višje predele. Eni so imeli predvsem veliko sreče. Družini Detela je voda po-

³ SI AS 131, šk. 40, Poročilo ogledne komisije o vodni katastrofi v Polhograjskih dolomitih 8. 8. 1924, po ogledu terena 11. in 13. 8.

⁴ SI AS 131, šk. 40, Poročilo žandarmerijske postaje Škofja Loka.

⁵ Prav tam.

plavila hlev in hišo ter nanosila noter pol metra peska in blata. Gospodar je pripeljal v hišo tudi kravo, da bi bila na varnejšem, medtem ko so se člani družine zatekli na peč. Voda je naraščala in grozila, da bo utopila kravo. Ta se je znašla in se s sprednjima nogama povzpela na klop ob peči. Na srečo se je povodenj umirila, sicer bi se tudi za družino slabo končalo.⁶

Bodovelska grapa je bolje prestala divjanje narave, čeprav je podrlo vse mostove in raztrgalo poti, vendar vsaj ni bilo človeških žrtev.

Občina Polhov Gradec

Doline hudournikov Velika Božna do izliva Male Božne, Mala Božna, pri-toke izpod Grmade: Mačkov, Kuzlov in Gaberšnikov potok, hudournik Belca in druge manjše hudournike, ki se zlivajo pri Dvoru naravnost v Gradaščico, je popolnoma zasulo z ogromnimi masami kamenja, grušča in drevja. Grape so bile poraščene s 40–80 let starimi bukovimi in smrekovimi drevesi, in ko se je zaradi namočenosti utrgalo več plazov, je vse to oddrvelo v dolino. Več metrov debela plast naplavin je pokrila dolino obeh Božen, ki je povprečno široka 50 m. Podobno je bilo v drugih dolinah. Vsa poslopja, mlini, žage, mostovi, ceste ob teh vodah so bili uničeni. V nižje ležečih predelih so bile naplavine tudi do 10 m visoko in 100 m široko. Manj je bila poškodovana dolina Gradaščice od Polhovega Gradca do Viča, čeprav je bila v celotnem obsegu poplavljen. Vendar je poškodovalo deset mostov in cesto Polhov Gradec–Ljubljana. V dolžini 4,5 km je odneslo cesto Polhov Gradec–Črni Vrh do izliva Male Božne. Uničenih je bilo približno 57 ha plodne zemlje na vrtovih, njivah in travnikih ter pridelek in sadno drevje.⁷

Na omenjenem ozemlju je kamen dolomit oziroma dolomitni apnenec, ki se zelo kruši. Doline so globoko rezane, pobočja zelo strma in na teh pobočjih sta se z leti nabrala grušč in pesek, pri čemer so nalivi te plasti zrahljali in odnesli v dolino. Voda, pomešana z gruščem in s podrtim drevjem, ima silno moč, ki je nič ne more zaustaviti. Ker ima to ozemlje hudourniški značaj, je bilo že od leta 1910 predlagano za ureditev, a zaradi pomanjkanja sredstev ni prišlo do izvedbe del. Zagradbe so bile izvršene v Žirovnikovem potoku, ki ga neurje ni zadelo, v Petričevem potoku, kjer je dež že ponehaval, ter Velikem in Malem potoku pri Dvoru. Tukaj je bilo skoraj središče neurja, a zadrževalniki so opravili svojo funkcijo in ni bilo veliko poškodb. Pri drugih hudournikih, ki so uničevali, do načrtovanih del še ni prišlo. Za Ločnico in Hrastnico urejanje ni bilo predvideno, bi pa to potrebovali nekateri stranski potoki, ki se zlivajo vanju. »Vendar bo v trenutni situaciji treba najprej omogočiti komunikacije po prizadetih dolinah, ureditev strug potokov, da se zadrži zemeljske usade, ki se še niso sprožili, zavaruje globoko spodkopane bregove ob hišah in da se odkoplje napol zasute hiše,« je zapisala ogledna komisija.⁸

Razdiralna moč narave je bila usodna za posestnika na Setnici 14 in njegovega hlapca, ki sta poskusila rešiti živino iz hleva, a je vse skupaj odneslo, medtem ko je neko dekle iz Polhovega Gradca med prečkanjem spodnesel narasli potok Božna in jo potegnil s sabo. Tudi drugim kmetom je pobralo precej živine, poleg tega še strojarno, žagi in elektrarno, hlode in deske ter poljske pridelke.

Ko se je stanje nekoliko umirilo, so začele komisije ogledovati najbolj prizadeta področja, župani so sestavljali sezname in popisovali škodo, medtem ko je sreski poglavar naročil orožnikom, da tudi sami ocenijo stanje na terenu. Njihovi izračuni so bili navadno precej nižji kot županski, a še vedno zelo visoki. Vsi so se strinjali, da je predvsem treba pomagati tistim, ki so izgubili vse in vzpo-

⁶ SI AS 133, šk. 351.

⁷ Glej op. 3.

⁸ Prav tam.

stavitev cestnih povezav, da bodo ljudje lahko kaj zaslužili. Številni so se namreč preživljali predvsem s prodajo lesa, ki je bila zaradi uničenih cest nemogoča. Škodo v Medvodah si je prišel pogledat tudi kralj Aleksander, ki je počitnikoval na Bledu.

Začelo se je zbiranje prispevkov za poplavljenice. Milodari so bili namenjeni predvsem za nabavo živil, obleke, popravilo prebivališč in hlevov, ostalo pa za popravo cest in mostov, če so se darovalci s tem strinjali.

Nekateri so se hitro odzvali s pomočjo: tržiške predilnice so dale blago, po cerkvah so pobirali denarne darove, županstvo Stara Loka je pozvalo svoje občane, naj ljudem priskočijo na pomoč z obleko, moko, s krompirjem, krmo za živino in stavbnim lesom ter z brezplačno vožnjo. Iz nekaterih krajev so le sporočili, da se tudi sami borijo z naravnimi nesrečami: v Murski Soboti so imeli požar, v Slovenskih Konjicah točo, v Trbojah slabo letino. Že v juliju 1924 je po krajih v okolici Ljubljane klestila toča, ki je uničila pridelke, viharji so podirali kozolce, drevje in odkrivali strehe. Tudi oni so prosili za podporo, ki je ni bilo za vse in marsikdo je bil prepričan, da je sosed dobil preveč, sami pa premalo. Pojavila so se namigovanja na dajanje prednosti glede na strankarsko pripadnost.⁹

Podjetje za urejanje hudournikov je po avgustovskem neurju začelo s popravilanjem poti v Hrastnici, vendar so se dela zavlekla zaradi pomanjkanja delavcev in se do zime še niso zaključila. Večji napredek je bil v dolini Ločnice, kjer je bila škoda manjša, ker pa se je struga potoka ob vsakem deževju spet napolnila z materialom, delo nikoli ni bilo povsem dokončano.

Decembrske poplave so spet uničile pota v Petačevem in Mačkovem grabnu, medtem ko je narasla Gradaščica odnesla tri zasebne mostove in spet so bile človeške žrtve. Pri popravilu mostu v Belici je namreč delavcu spodrsnilo in je padel v deročo vodo, pri čemer je potegnil s seboj še svojega sodelavca.¹⁰

Deževje in toča 1925

Poplave so že maja 1925 prizadele občino Velika Račna, ko je za nekaj tednov preplavilo travnike. Nato so prišli na vrsto še drugi kraji. Povodenj in toča sta 14. in 18. junija povzročali škodo v občinah Šentjošt, Polhov Gradec, Medvode, Iška Loka, Tomišelj, Bevke, Podlipa, Horjul, Škofljica in Brezovica. Nato je avgusta padala kot oreh debela toča v občinah Šmarje, Dobrunje in Škofljica.¹¹

Neurje med 18. in 19. junijem 1925 je močno prizadelo Poljansko dolino, pri čemer je pri novi žirovski elektrarni na Fužinah potrgalo dovodne cevi, ki so šle preko Sore in delno podrlo jez. Voda je pri tem z vso močjo pljusnila čez in na poti navzdol odplaknila skoraj vse lesene mostove čez Soro, ostal je le betoniran most na Fužinah in še eden v vasi Poljane; z njo so šli tudi 35 m dolga brv pri mlinu Trate št. 27, jez in mlinska kolesa; največja škoda je nastala pri mlinu in žagi v Sestranski vasi 1, kjer so komaj dobro napravili nov 47 m širok jez, ki ga je podrlo povodenj prejšnje leto; preplavilo je polja in travnike ter jih zasulo z gramozom, uničilo je seno in pridelke; odneslo je 150 m deželne ceste Fužine–Sovodenj, cesta Žiri–Fužina se je nad elektrarno posedla v dolžini 40 m in je obstajala nevarnost, da se popolnoma sesede; odneslo je staro Gladkovo žago, kozolec in nekaj lesa na Fužinah ter poškodovalo betoniran jez v Gorenji vasi; v Hotavljah je porušilo 30 m dolg most na 4 kozah, ki je bil zgrajen med vojno ter v Gorenji vasi 34 m dolg, pokrit, lesen most proti Lučinam. Iz Poljan so poročali o škodi pri trgovcu, ki je izgubil manufakturno blago, ter pri usnjarju, ki je ostal brez kož in čreslovine, vsi pa so bili ob pridelek žita, krompirja in sena.

⁹ SI AS 131, šk. 40.

¹⁰ SI AS 133, šk. 351.

¹¹ Prav tam.

Zaradi podrlih mostov so bili od Škofje Loke odrezani vsi kraji na desni strani Sore, ki jo je bilo možno prečkati le v Poljanah, pa še to ne s težkim tovorom. Na srečo tokrat ni bilo človeških žrtev, niti ne izgube pri živini.¹²

Tudi narasli potok Brebovščica je povzročil nekaj težav in iz Podporezna so poročali o škodi pri lesu. Občini Goli Vrh je bilo prizaneseno s poplavami, vendar je zato toča uničila poljske pridelke.

Kot da ni dovolj ena poplava na leto, je tik pred božičem leta 1925 zaradi močnega deževja, toplega vremena in posledično taljenja snega voda v potoku Hrastnica in njenih pritokih zelo narasla in povzročila na vozni poti in mostovih občutno škodo. Težavo so predstavljali tudi plazovi, ki so po strmeh pobočju zdrsnili v strugo ter jo popolnoma zasuli in preusmerili na traso, kjer je bila nekdanja pot. Tudi v Črnem Vrhu je bil ves trud, ki so ga vložili v sanacijo škode, zaman. Ponovno so bili odrezani od drugih krajev in možnosti zaslužka.

Naravne nesreče leta 1926

To leto je ponovno zaznamovalo več velikih povodnji. 14. in 15. julija je poplavljal v Račni in Polhovem Gradcu, medtem ko je toča naredila škodo v občinah Pijava Gorica in Želimlje. Vse se je še močnejše ponovilo v avgustu, pri čemer sta bili prizadeti tudi občini Javornik in Koroška Bela.¹³

27. september 1926

Poplave so se zgodile podnevi in tudi ljudje so zdaj že vedeli, da se je treba čim prej umakniti na varno, zato človeških žrtev ni bilo, temveč ogromna materialna škoda. Zaradi močnega deževja so narasle Sovodnjica, Poljanska Sora in Kopačnica močno spodkopale ceste, tako da spet ni bil možen promet z vozovi. Od Sovodnja do Trebije je voda uničila več kot kilometer ceste, žage in mline ter gostilničarjevo hišo. Na Fužinah je spodkopala električno centralo in odnesla nekaj zidu, cev, po kateri je bila napeljana voda, ter veliko lesa, desk in zemlje, vendar se je obdržal betonski most. Poljanska Sora je podrli vse mostove od Trebije do Medvod, celo betonski most med Puštalom in Škofjo Loko. Nič bolje se ni godilo cestam, ki so postale nova struga za naraslo vodo, in nekaterim hišam. V Puštalu je odneslo les, tramovje, vozove, pohištvo, utopilo se je nekaj živine, v Škofji Loki je poškodovalo mlin in žago župana Hafnerja, kovačijo in druge obrtniške delavnice. Rodovitno zemljo na desnem bregu Sore in njenih pritokov je deloma odplavilo, deloma posulo s kamenjem in peskom. Čez reko je bilo možno priti le s čolnom, začeli so graditi tudi zasilne brvi.¹⁴

V Ločnici so septembrske vremenske neprilike povzročile večje razdejanje kot dve leti prej. Poleg plazov od zadnje poplave so nastali še številni novi, izginili so mostovi, medtem ko so hudourniki, ki se stekajo v Ločnico, zasuli več hiš. Bolj je bil prizadet desni breg, ki prihaja od sv. Katarine. Na polja je nanoslo 1–3 m grušča, plazovi so uničili veliko gozda in hiše v Trnovcu. Poškodovalo je cesto proti rudniku Knapovže v ločniški dolini, kjer so kopali rudo, bogato s svincem in z živim srebrom, spodkopalo in podrlo je obrat za čiščenje rude ter zalilo dva rova. Rudnik je zaposloval 25 ljudi, vendar po teh dogodkih niso več zagnali proizvodnje. Občinska cesta, ki jo je občina že trikrat popravila, je spet postala struga potoka.¹⁵

¹² SI AS 131, šk. 36, p. e. 575 in št. 40, p. e. 641.

¹³ SI AS 133, šk. 351; SI AS 70, šk. 129.

¹⁴ SI AS 131, šk. 66, p. e. 1015.

¹⁵ SI AS 133, šk. 351.

V občini Medvode so evakuirali 30 hiš ter spravili ljudi in živino na varno. Največ škode je bilo v papirnici Goričane, kjer je odneslo približno 50 vagonov lesa, šest do sedem vagonov papirja in celuloze, zapornice in druge naprave; zalilo je tudi osem mlinov in uničilo laneno seme za izdelavo olja. Konec oktobra se je nesreča ponovila. Istočasno je vihar v vaseh Zbilje, Senica, Goričane, Vaše in Svetje podrl 15 kozolcev in številna drevesa v gozdovih. Sora je rušila že prej načeta obrežja in ogrozila hiše, most v Medvodah in Goričanah je odneslo. Sava je poplavljala tudi na Ježici, v Dolskem, vihar je podrl več kozolcev in odkrival strehe, prav tako na Škofljici in v Grosupljem. V Šentjakobu so imeli v hišah vodo en meter visoko, medtem ko je iz poplavljenih Notranjih Goric voda odtekla šele po enem tednu.

Tudi občina Črni Vrh je utrpela veliko škodo. Podrlo je tri hiše, hlev in več kozolcev ter odneslo pet glav živine. Podsuli so se številni usadi in grozilo je, da potegnejo s sabo hiše, iz katerih so se ljudje sicer izselili. 5 km ceste med Zalogom in Polhovim Gradcem je postalo struga potoka Božna in ker je bilo tudi na poljansko stran stanje katastrofalno, so spet ostali odrezani od sveta.

V vaseh Hruševo, Gabrje in Osredek so se udirali plazovi, že tretjič je pretrgalo cesto na Šujici, tako da je bila povezava proti Polhovemu Gradcu ponovno neprevozna. Od vseh mostov sta ostala le železobetonski v Pristavi, ki ga je zasulo, in leseni v Dolenji vasi. V Pristavi je Gradaščica odnesla tri hiše in hlev, do polovice porušila gasilski dom, odnašala je kozolce, les in debla, medtem ko je na njive nanese tudi do 1 m gramoza. Voda je bila precej višja kot leta 1924, v Dolenji vasi je v hišah stala do 2 m visoko, medtem ko so bile ostale vasi manj prizadete.¹⁶

Oktober 1926

10. oktobra 1926 je Poljansko dolino zadel vihar z dežjem in drobno točo, ki je porušil več kozolcev, stolp gasilskega doma v Gorenji vasi, več drogov daljnovoda električne zadruga v Poljanah, veliko je bilo tudi odkritih streh. Sprožili so se tudi zemeljski plazovi. Voda je narasla, porušila nekaj jezov, poškodovala zasilni most v Gorenji vasi, uničeno je bilo veliko sadnega in gozdnega drevja.¹⁷

Istočasno je Selška Sora, ki je narasla za 3 m, odnesla pet mostov med Sušo in Železniki, poškodovala je cesto proti Zalemu Logu, s sabo je odnesla hlode in drva ter napravila škodo na poljih; porušeni so bili tudi mostovi od Železnikov proti Podporeznu.

Padavine so konec oktobra povzročile veliko naraščanje reke Kokre in vanjo izpod Storžiča izlivajočega se potoka, ki je spotoma pobiral les in vejevje. Množica hlodov je zajezila most pri Kanonirju, odnesla vogal hiše in približno 450 m državne ceste na različnih mestih, druge dele je zasulo. Porušilo je večino mostov na trasi Preddvor–Jezerško in več jezov ter brzojavnih in telefonskih drogov. Podobno hudo je bilo tudi proti Železni Kapli, zato so prebivalci Jezerskega ostali odrezani od sveta. Vasi so zaradi poškodovanih vodovodnih napeljav in električnih central ostale brez vode in razsvetljave.

Sava je zaradi padlega snega, dežja in nastopa južnega vremena 30. oktobra v Podnartu prestopila bregove, prav tako Tržiška Bistrica. Zalilo je tekstilno tovarno Jugočeška, odneslo zapornice pri mlinu Majdič in še en lesen most, pretrgala glavno vodovodno cev pri Preddvoru in tako je Kranj z okolico ostal brez pitne vode. Vihar je v vaseh Zapoge, Smlednik in Dornice porušil več kozolcev, v Vogljah pa še približno 30 ha gozda. Kadar ni deževalo, je gorelo. V kranjskem srezu je pogorelo kar nekaj gospodarskih poslopij. V teh primerih ni šlo za na-

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ SI AS 131, šk. 66, p. e. 1015.

ravne nesreče. Nekaj ljudi so priprli zaradi malomarnosti, namigovalo se je tudi na zavarovalniške goljufije.¹⁸

Tudi v srezu Radovljica so bile podobne težave zaradi poplav in viharjev – pretrgane cestne in železniške povezave, porušeni mostovi, kozolci, odkrite strehe, preplavljena polja in travniki, uničena turistična pot po Vintgarju, polomljeno ogromno dreves, pretrgan vodovod in ogrožene hiše. Najhujši nalivi so bili konec novembra 1926 v občini Kranjska Gora in Rateče. Dolina od Podkorena do Klancev je bila eno samo jezero. Ko je v hribih začelo snežiti, se je stanje vsaj za nekaj časa umirilo.¹⁹

Zbiranje pomoči za poplavlence

Ljudje so obupano prosili za podporo. Komaj so si za silo opomogli od ene poplave, se morda zadolžili za popravila svojih domovanj, so morali začeti znova. Novembra 1926 je vojaško ministrstvo odobrilo pomoč pomožnih čet za vzpostavitev pomembnih prometnih povezav, čiščenje vodotokov in hudournikov v poplavljenih krajih. Dela naj bi potekala po navodilih inženirjev gradbene direkcije in odseka za zgraditev hudournikov pod nadzorom oficirja in podoficirja. Občine bi poskrbele za brezplačno nastanitev vojakov, kuhinjo in drva. Za pomoč v Poljanski in Ločniški dolini je bila obljubljena vojaška četa, ki pa »zaradi nastalih zaprek« ni začela z delom.²⁰

Zaradi velikega obsega katastrof ljudje od države niso mogli pričakovati prav dosti pomoči. Le železnica je v kratkem popravila razdrto progo v Zgornjesavski dolini, z državno pomočjo so popravili tudi delno porušen most preko Sore v Medvodah in poškodovani most preko Save pri Tacnu. Za vse drugo je zmanjkalo denarja. Ljudje so morali sami poskrbeti za popravilo državne ceste v Kokrški dolini, tudi za mostove preko Save je država prispevala le les. Podpore v denarju so bile malenkostne, obljubljenega vojaštva ni bilo.²¹

Težave s poplavami so bile tudi v mariborski oblasti in po drugih predelih Jugoslavije, zato je na prošnjo kraljeve vlade prevzel organizacijo in zbiranje prispevkov Rdeči križ. V Beogradu se je osnoval Narodni odbor Rdečega križa, ki je poslal krajevnim odborom navodilo, naj se v vsaki oblasti, srezih in večjih krajih ustanovijo narodni in izvršilni odbori Rdečega križa, kjer naj se zbirajo vse nabirke. O njihovi razdelitvi je odločal veliki župan na podlagi ocen škode, medtem ko so izvedbo nadzorovali sreski poglavarji in občinski funkcionarji. Rdeči križ se je osredotočal na podporo tistim, ki so izgubili vse in si niso mogli sami pomagati do novega doma, vendar ni dajal za popravila cest in mostov, žag, mlinov in gospodarskih poslopij. Namen, da bi se zaradi boljšega pregleda nad situacijo vse zbiralo in delilo na enem mestu, je bil dober, a ni šlo po pričakovanjih.²²

Nekatere občine so domačo nabirko porabile za svoje oškodovance. Ljudje so tudi sami hodili prosit od vrat do vrat. Županstvo Poljane nad Škofjo Loko je poslalo okrožnico – tudi v Ameriko, od koder so prav tako prihajale donacije, v kateri je postavilo delo Rdečega križa v slabo luč, češ da neprimerno deli sredstva in da darovi ne pridejo tja, kamor so namenjeni. Prosili so, da bi bila pomoč poslana neposredno njim.²³ Ker so prispevke zbirali tudi razni odbori in društva, ki so to po svoje razdeljevali, se ni točno vedelo, kdo vse je že dobil kakšno podporo.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ SI AS 137, šk. 715, p. e. 3952.

²⁰ SI AS 131, šk. 66, p. e. 1015.

²¹ SI AS 70, šk. 129, Poročilo ing. Antona Šivica, oblastnega gozdarskega referenta.

²² Glej op. 20.

²³ Prav tam.

Sreski poglavar je večkrat pozval orožnike, naj skrivaj preverijo, ali so navedbe škode resnične, zlasti po prejetih pritožbah glede razdelitve podpor. Tudi poročila o stanju v nekaterih županstvih so bila po besedah Rdečega križa tako pretirana, da je bilo videti, da je bila samo v ljubljanski okolici škoda večja kot v celotni kraljevini. Pojavile so se tudi zlorabe s potrdili, ki naj bi jih celo preprodajali.

Vzroki katastrofalnih poplav in dolgoročni ukrepi

Po vsakem neurju so se pojavljala vprašanja, zakaj je prišlo do tako hudih posledic. Mnenja so bila različna. Nekateri so pripisovali krivdo lesnim trgovcem, ki brezobzirno sekajo in izkoriščajo gozdove. Oglasili so se tudi drugi in dokazovali, da so poplavljeni kraji bolj obraščeni kot nekoč in da je škoda v strnjenih gozdovih ravno tako velika kot v izsekanih. Tudi gradbena direkcija je ugotavljala, da je treba omejiti preveliko izkoriščanje gozdov, a da je istočasno nujna zgraditev hudournikov, da se ublaži njihova razdiralna sila ob nalivih. Nazadnje je prevladala ocena, da če je padavin preveč, noben ukrep ne more preprečiti poplav. In padavin je bilo res veliko. Septembra 1926 je v nekaj dneh ponekod padlo tudi več kot 300 mm dežja, medtem ko se je v planinskih krajih nalivom pridružila še snežnica, ker se je sneg zaradi otoplitve hitro talil. Vendar je bila škoda še toliko večja, ker je voda odplavila posekan les po grapah in odnesla hlode iz skladišč. Na udaru so bile tudi žage, ker so postavljene ob vodotokih, in prav tako ceste, speljane ob vodah.²⁴

V naslednjih letih so se vremenske nepravilnosti še pojavljale in še je prihajalo do poplav, predvsem tam, kjer struge še niso bile očiščene, a tako hudih posledic ni bilo več. V letih 1926–1927 so bile narejene analize in predlagani ukrepi, da bi se zmanjšala nastala škoda in preprečila nova.²⁵ Vendar so do izdelave konkretnih načrtov in njihove izvedbe minila leta.

Analiza je pokazala, da plazovi ne nastajajo v gozdovih, ki so poraščeni z drevjem, ki ima globoke korenine, ampak na travnikih in pašnikih, ki niso poraščeni. Proti usadom ob hudournikih drevje ne nudi nobene zaščite, nasprotno, drevesa ob takih vodotokih pomenijo nevarnost, ker se rušijo vanje in jih zajezi-jo. Zelo dobro obrambo proti usadom in eroziji predstavljata grmičevje in vrbje. Tudi dobro sklenjeni, zlasti listnati gozdovi, zadržijo več padavin kot tam, kjer se izmenjujejo z goloseki in nepogozdenimi površinami. Viharji, ki so spremljali poplave, so podirali staro in mlado drevje, a v glavnem iglavce s plitvimi koreninami, predvsem smreke in bor.

Več pozornosti je bilo treba nameniti goljavam in travnikom, ki so se zlasti v Polhograjskih hribih razprostirali nad gozdovi po vrhovih in grebenih gorovja, tla pogozditi ter pašo in izkoriščanje stelje zmanjšati na minimum. Ob bregovih hudournikov je bilo treba posekati vsa stara, težja drevesa, a ostalo naj bi grmovje. Na področjih, ki so bila zelo izpostavljena vetru, so namesto čistega iglastega gozda priporočali mešanje z listavci ali vsaj z iglavci, ki imajo globlje korenine, kot sta npr. jelka in macesen. Začeti je bilo treba z zgraditvijo, utrjevanjem in reguliranjem hudournikov, njihovih strug ter stranskih jarkov in usadov v njihovem območju. Urejanje je predvidevalo tudi izboljšanje vegetacijskih razmer v vsakem hudourniškem območju oziroma upočasnitev hitrega odtoka padavin in preprečitev pomikanja grušča v dolino. Pogozdovanje bregov v občinah Polhov Gradec in Črni Vrh je Komisija za izločanje in pogozdovanje v

²⁴ SI AS 70, šk. 129, Poročila gradbenega in hidrotehničnega oddelka, ing. Antona Šivica, sreskih poglavarjev.

²⁵ Prav tam.

Ljubljani leta 1933 poverila gozdno-tehničnemu odseku za urejanje hudournikov in to naj bi bilo dokončano v desetih letih.²⁶

Pogozdovanje je država spodbujala že pred omenjenimi vremenskimi neprilikami in tudi na razne načine poskušala spodbujati ljudi, da bi pri tem čim bolj sodelovali. Globa ni bila edina motivacija lastnikom, da so svoje poseke tudi pogozdili, predvsem siromašnim se je pomagalo z dodelitvijo brezplačnih sadik, podeljevali so tudi nagrade za vzorno gospodarjenje z gozdom. Zavedali so se, da je pomembno, da se razširja tudi vedenje o dobrobiti skrbi za gozdove in da je treba začeti že pri šolarjih. Poleg izobraževanja so jih začeli tudi dejavno vključevati v delo tako, da so ob t. i. dečjih dnevih skupaj z učitelji in gozdarji pogozdovali. Aktivirali so tudi vojsko. Leta 1938 je bil ustanovljen banovinski odbor za propagando gozdarstva, ki je skupaj z okrajnimi in občinskimi odbori propagiral pogozdovanje in pravilno nego gozdov.²⁷ Vojna je zaustavila delo odborov, ki so bili leta 1944 tudi formalno ukinjeni, medtem ko so se po vojni pogozdovalne in izobraževalne akcije spet nadaljevale.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 70, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Kmetijski oddelek, Gozdarski odsek.
- SI AS 131, Okrajno glavarstvo Kranj.
- SI AS 133, Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica.
- SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica.

LITERATURA

Šivic, Anton: Razvoj in organizacija obče-upravne gozdarske službe v Sloveniji. V: *Za naš gozd: gozdarska anketa 1941* (ur. Boštjan Anko in Franc Perko). Ljubljana: Zveza gozdarskih društev Slovenije, Gozdarska založba, 2012, str. 49–76.

SUMMARY

CENTENNIAL FLOODS AND OTHER NATURAL DISASTERS IN THE PERIOD 1923–1926 IN THE RECORDS OF THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Awareness of the need to regulate watercourses, especially torrents, was already present in former Austria. For this purpose, in 1884, a Commission for Protective Dams Against Torrent Floods was established at the Ministry of Agriculture and several forestry experts were sent to France for training. The commission continued its work in the new state of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, for some time within the forestry department. The work

²⁶ SI AS 70, šk. 247, Komisija za izločanje in pogozdovanje v srezu Ljubljana, Sejni zapisnik s priloženim poročilom Gradbenega vodstva za zgradbo hudournikov.

²⁷ SI AS 70, šk. 252.

only made modest progress because of a lack of funding. The importance of slowing down precipitation runoff and preventing debris from moving into the valley was demonstrated by the floods, which were particularly severe in 1924 and 1926. An avalanche of water, saturated debris, rocks, soil, and fallen trees poured in all directions along the unvegetated slopes of Tošč, Grmada, and several other banks in August 1924 following heavy rainfall, uprooting everything in its path. In addition to taking away cattle and other structures, it also claimed the lives of eighteen individuals. Roads and bridges, trees along with fertile soil, field crops, tools and clothes were all destroyed, causing massive destruction. Many people lost everything.

The government instructed the Red Cross to take over the coordination and gathering of relief for flood victims, since devastating floods struck across the entire country. In this manner, all donations and collections were to be gathered in one location. Based on reports from the field, the district mayors determined how to distribute the collected aid, while the county governors and mayors took control of this.

In order to eradicate the effects and, more importantly, to plan steps to ensure that this doesn't happen again, a number of experts were involved. They made sure that increasingly rigorous efforts to regulate torrents and afforest cleared areas and bare banks started in the ensuing years and decades. It was crucial to increase public awareness in addition to securing financial resources. In order to raise awareness about the advantages of afforestation and forest care in general, the state started forming Committees for Forestry Propaganda. These committees used lectures, articles in professional journals, and hands-on activities with schoolchildren.